
Historian käyttö

Katri Vuola

Pyhät ja pakanat – ihmisyden kuvia

HÄMEEN LINNA 28.4.–17.12.2017

Kuraattori: Sanna Teittinen

Näyttelysuunnittelu: Arkkitehtitoimisto Lamusuo & Lamminen

Valo- ja äänisuunnittelu: Peetu Pietikäinen

Näyttelykirja: toim. Sari Häkkinen, kirjoittajat Sanna Teittinen, Katri Vuola, Elina Räsänen

Hämeen linnassa huhtikuun lopulla avattu Pyhät ja pakanat – ihmisyden kuvia -näyttely on monessakin mielessä tapaus. Näyttely yhdistelee rohkeasti nykykuvanveistoa ja keskiaikaista, kirkollista veistotaidetta ja tulkitsee tätä kokonaisuutta inhimillisten tarpeiden ja tunteiden näkökulmasta. Esillä on viitisenkymmentä teosta, joista kolmisenkymmentä keskiaikaista. Näistä vanhimpiin kuuluu 1200-luvun puoliväliin ajoitettu krusifiksi, uusimmat veistoksista tuoksuvat vielä vastaleikatulta puulta: Tapani Kokon linnan suojaisalle sisäpihalle rakennettu värikäs ja verevä Pakanakirkko sekä Maija Helasvuon monumentaalinen versio Pyhästä Yrjöstä valmistuivat aivan avajaisten kynnyksellä. Kolmas näyttelyn nykykuvanveistäjistä on Mia Hamari.

Kansallismuseon intendentti Sanna Teittisen kuratoiman näyttelyn tavoitteena on tuoda esiin kuvanveistoperinteen jatkumoa keskiajalta tähän päivään. Näyttelyn teoksia yhdistää puun käyttö päämateriaalina sekä aihepiiri – abstrahoidut ja etäännytettyt, mutta toisaalta myös ruumiillisuutta ja lihallsuutta korostavat ihmishahmot, ”pyhät ja pakanat”. Veistokset on jaoteltu huone-tiloissa eri tunnetiloja ja ominaisuuksia kuvaavien, yleisinhimilliseksi katsottujen teemojen alle. Näitä teemoja ovat muun muassa rakkaus, kärsimys, suru, toivo ja voitto.

Toimin näyttelyn suunnittelutyössä keskiaikaisen kuvanveiston asiantuntijana, joten taustoitan tässä tekstissäni lähinnä näyttelyn keskiaikaisten veistosten valintaa ja esillepanoa sekä pohdin näyttelyn merkitystä keskiajan taiteen tunnettuuden edistämisessä.

Keskiajan taide ei ole taidetta nykymerkityksessä vaan sen merkitys oli ensisijaisesti uskonnollinen ja symbolinen. Taiteen sisältöihin vaikuttivat keskiajalla katolisen kirkon teologisten linjausten lisäksi vauraiden tilaajien ja lahjoittajien toiveet sekä erilaiset alueelliset ja paikalliset uskonnolliset perinteet. Myöhäiskeskiajalla veistoksia ja alttarikaappeja tuotettiin suurissa kaupungeissa pitkälle erikoistuneiden käsityöläisten työhuoneissa. Suomen alueelle tuotiin näitä kulttiesineitä erityisesti Itämeren alueen rannikko-alueilta, joihin oli muodostunut kaupallisia ja kirkollisia yhteyksiä. Muualla kuin silloisen Suomen alueella valmistetut teokset näyttäisivät toi-

FM **Katri Vuola** on museoalan ammattilainen ja tohtorikoulutettavana Helsingin yliopiston Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksella. Sähköposti: katrivuola@gmail.com.

Kuva 1. Pyhät ja Pakanat -näyttelyn teemahuone Rakkaus. Kuva: Soile Tirilä, Museovirasto.

mineen myös ”kotimaisten” työhuoneiden valmistamien veistosten tyyllisinä esikuvina.

Taiteen kuva-aiheet liittyivät pääasiassa Kristuksen pelastustyöhön, Neitsyt Mariaan sekä pyhimyksiin. Kuvia ei tehty vain katsottaviksi, vaan ne toimivat kirkkotilassa vuorovaikutuksessa muiden kuvien ja katsojan kanssa. Kuvia liikuteltiin, puettiin ja suudeltiin, jopa rangaistiin ja häväistiin. Veistoksiin kätkeytetyt pyhäinjäännökset vahvistivat veistoksen merkitystä pyhän ja pyhimysten ruumiillisen läsnäolon paikkoina. Kirkkotilassa tapahtuvien rituaalien tai yksityisen hartauden harjoittamisen tärkeänä toimijana kuvat vaikuttivat seurakuntalaisten käsityksiin pyhydestä, pelastuksesta ja tuonpuoleisesta, mutta olivat myös tärkeässä roolissa yhteisöllisyyden kokemuksen luojina.

Museot ovat perinteisesti suosineet pitkäkestoisia ja didaktisia perusnäyttelyitä, joissa keskiaikaiset veistokset ja alttarikaapit on asetettu esille hämäriin huoneisiin kronologisessa järjestyksessä, taustapuoli seinää vasten, vierä vierä. Itse veistoksiin liittyvä informaatio on usein vähäistä tai veistokset on ylilastattu niihin löyhästi liittyvällä historiallisella kontekstualisoinnilla. Pyhät ja pakanat -näyttelyssä on pyritty

uudenlaiseen esillepanoon: näyttelyarkkitehtuurilla on korostettu veistosten visuaalista näyttävyyttä ja mahdollistettu veistosten lähitarkastelu (pääosin) ilman vitriinejä. Katsoja voi havaita muun muassa veistoksen tai reliefin taustapuolen kovertamisessa käytettyjen työkalujen jäljet sekä alttarikaappien avattujen ovien taakse usein piiloon jääviä maalattuja kuva-aiheita. Nykyteokset on sijoitettu hyvin vapaasti keskiaikaisten veistosten lomaan linnan korkeita huonetiloja luovasti hyödyntäen. Tapani Kokon Kipunaista voi koskea, koota ja purkaa. Tällainen osallistuva ”heittäytyminen” kosketteluun ei tietenkään ole mahdollista museoitujen keskiaikaisten veistosten kohdalla. Näyttelyssä esillä olevien nykyteosten tapaan vanhat veistokset ovat usein olleet monimateriaalisia ja jopa räikeän värikkäitä.

Pyhät ja pakanat -näyttely sallii aistivaraisen eläytymisen, mutta myös yleisön tiedolliset tarpeet on pyritty tyydyttämään: veistoskohtaiset kuvailut voi lukea ja kuunnella lainattavilta minitabeleilta. Kuvailujen tavoitteena on tukea katsojan havaintoja ohjaamalla katsetta mielenkiintosiin yksityiskohtiin. Lisäksi on haluttu tuoda esiin veistoksen erityiseen käyttötarkoitukseen tai vaiheisiin liittyviä tietoja ja näin korostaa veistoksen

Kuva 2. Apokalyptinen Maria -alttarikaappi, Someron vanhan kirkon sakaristo, Pohjois-Saksa/Pohjois-Puola (Stralsund/Rostock), tammii (veistokset, kaappi). Kuva: Jukkapekka Etäsalo, Suomen kansallismuseo.

ainutkertaisuutta. Teoskohtaisten tietojen ohessa tarjotaan perustietoja kuva-aiheen merkityksestä ja liittymisestä roomalaiskatoliseen perinteeseen, erityisesti pyhimyslegenda-aineistoon.

Haasteena objektikeskeiselle lähestymistavalle ovat hyvin niukat veistoksiin liittyvät historialliset tiedot, Suomessa säilyneitä veistoksia käsittelevän tutkimuskirjallisuuden vähäisyys sekä veistosten valmistustekniikkaan liittyvän kotimaisen, systemaattisen tutkimuksen puuttuminen. Toisaalta yleisölle on tässä näyttelyssä voitu tarjota näyttelyn edellä toteutetun mittavan konservointiprojektin aikana esiin tullutta tuoretta tietoa esimerkiksi veistoksessa käytetyistä tekniikoista tai veistoksen vaiheista, joita veistoksessa havaitut vauriot ja muutokset ilmentävät.

Pyhät ja pakanat -näyttely pyrkii ”ravistelemaan pölyjä” myös aivan kirjaimellisesti tavalla: pitkään esillä olleiden tai kokoelmatiloissa säilytettyjen teosten säilyminen ei ole itsestäänselvyys, vaan edellyttää ylläpitävää ja vaurioiden ennaltaehkäisyyn keskittyvää jatkuvaa konservointia. Viime vuonna käynnistyneen *Kulttuurikummi*-hankkeen kautta Kansallismuseo pyrkii takaamaan Someron Apokalyptinen Maria-aiheisen alttarikaapin konservoinnin jatkamisen näyttelyn jälkeenkin. Tämä reformaation kynnyksellä mahdollisesti Stralsundissa valmistettu kaappi koostuu näyttävästä keskusaiheesta sekä suljetuista ovista monine kuva-aiheineen ja veistettyine figureineen.

Erityisinä helminä keskiaikaisten teosten joukosta mainittakoon joitakin teoksia, jotka eivät

ole olleet vuosikymmeniin esillä. Someron alttarikaapin lisäksi nähtävillä on Houtskarın alttarikaappi, jonka runsain kuva-aihein koristelluista ovista löytyy edelleen sekä alttarikaapin tilaajan nimi että tilauksen vuosiluku 1508. Kalannin 1300-luvun taitteeseen ajoitettu Pyhän Olavin veistos taas on kiinnostava esimerkki aikanaan merkittävästä kulttikuvasta, jonka koverrettuihin onkaloihin on kätkeyty reliikkejä tai reliikkeihin vertautuvaa siunattua ehtoollisleipää. Sauvo-Karunan seurakunta on lainannut näyttelyyn Pyhä Yrjö ja lohikäärme -veistoskokonaisuuden, jonka esikuvana on ollut mahdollisesti Tukholman suurlkirkossa oleva monumentaalinen teos. Monet näyttelyyn valituista yksittäisistä pyhimysveistoksista ja Marioista ovat Hämeen alueen kirkoista ja niin ikään harvoin esillä olleita. Toisaalta myös monet jo Kansallismuseon perusnäyttelystä tutut pyöröveistokset tai reliefit näyttävät aivan uudessa valossa, kun myös niiden taustapuolta pääsee tarkastelemaan.

Pyhät ja pakanat -näyttely tuo siis tuoreella tavalla ja nykytaiteella virvoitettuna esiin Kansallismuseon keskiaikaisten veistosten merkittävää, yli kahdestasadasta veistoksesta ja alttarikaapista koostuvaa kokoelmaa. Tämä kokoelma on myös ollut viime vuosina kasvavan kansainvälisen kiinnostuksen kohteena. Kokoelman viime vuoden lopulla aloitettu digitointi on edennyt puoleenvälisiin: Finna-hakupalvelusta (<https://www.finna.fi>) voi löytää veistoksiin liittyvää perustietoa sekä tuoreet, *Creative Commons* -lisenssillä (CC BY 4.0) varustetut kuvat. Finnasta löytyvät myös kaikki näyttelyssä esillä olevat keskiaikaiset veistokset. Digitoinnin yhteydessä otettuja uusia teoskuvia on hyödynnetty myös näyttelyyn liittyvässä julkaisussa. Sen artikkelit käsittelevät niin näyttelyyn osallistuneiden nykytaiteilijoiden tuotannon lähtökohtia (Sanna Teittinen) kuin keskiajan taiteen vastaanottamiseen ja merkityksiin (Elina Räsänen) sekä puuveistosten valmistamiseen liittyviä kysymyksiä (Katri Vuola).